

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2024
1/3/1

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Yunusova X.E. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Abdulayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2024

MUNDARIJA

Tarix

Almanov Q. Jizzax vohasidagi etnooykonimlar to'g'risida ba'zi mulohazalar	4
Axmedova U. Kolxoz va sovxozlarning tugatilishi – qishloqda haqiqiy yer egasining vujudga kelishi	8
Boltaboyev M. Sovet hokimiyatining 1920-1924-yillarda BXSr va XXSRda diniy muassasalar faoliyatiga munosabati.....	11
Габриелян С. Внешняя политика Германии и России в конце XIX – начале XX века.....	15
Yelmuratov I. Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari tarixi (1991-2018 yillar)	19
Jo'raboyev N. Sho'ro yarmarka savdosida Sharq mamlakatlarining ishtiroki va O'rta Osiyoda xalqaro yarmarka tashkil etish masalasi (XX asrning 20-yillari)	22
Jo'rayev I. Tarixiy Nakurt qishlog'i etnografik lavhalarida.....	25
Jurayev H. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligida yer egaligi munosabatlari va qishloq xo'jaligi	28
Kattayeva G., Xamidov O. Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 2023-yilda nashr etilgan yangi tadqiqotlar: 1-qism (Povoljskaya arxeologiya jurnali misolida)	31
Nazarova D. O'zbekiston-Chexiya xalqaro arxeologik ekspeditsiyasi tomonidan Surxondaryo viloyati arxeologik yodgorliklarini o'rganish va tadqiqoti natijalarining muzey ekspozitsiyalari va ko'rgazmalarida aks etishi	34
Nasrullayev N. “Muqaddimatul arba'a” asaridagi mavzularning muxtasar tahlili	37
Normo'minov M. Eski Termiz va unig atrofida qayd etilgan VIII-XIII asr boshariga oid alohida va xazina holida qayd etilgan tangalar	41
Olimov I. Suv resurslaridan samarali va oqilona foydalanish davrning eng dolzarb muammolaridan biri.....	45
Raxmankulova M. Temuriylar davri islom kitobati tarixidan	48
Salomova L. Turkiston ASSR sog'liqni saqlash sohasiga oid fondlar tahlili (O'zbekiston milliy arxiv fondlari asosida).....	52
Xamidov O., Kattayeva G. Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 2023-yilda nashr etilgan yangi tadqiqotlar: 2-qism (“Arxeologiya Yevraziyskix stepy” jurnali misolida).....	55

Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik

Abdumadjidova D. Relevance of research on the psychological health of athletes	58
Abdurazzoqov I. Umumta'lim maktablarida informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish (xorijiy mamlakatlar tajribasi misolida)	61
Akramov K. O'zbekistonda shahar madaniyati va estetikasining milliy-madaniy rivojlanishga ta'siri	65
Allayarov D. Sportchilarning sport musobaqlarida ishtirok etishning psixologik xususiyatlari	68
Aminjonov Q. “Sharq mutafakkirlari qarashlarida harbiy rahbar mavqei va xislatlari masalasi”	71
Anvarova L. Ijtimoiy - ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish mehnat samaradorligining muhim omili.....	74
Asatulloev A. Turkistonning ijtimoiy – siyosiy va madaniy hayotidagi o'zgarishlarning abdurahmon toshkandiy dunyoqarashi va ijodiga ta'siri	77
Atajonova S., Abdullayev B. Pedagogical conditions for the formation of information and communication competence of teachers of technical universities.....	81
Axrarova S. Xotin qizlarning jamiyatdagi o'rni.....	84
Baxriyev A. Musiqiy tinglovchilik madaniyati - musiqa san'ati tasarrufining muhim omili.....	87
Gulamova D. Dars samaradorligini oshirishning muhim omillari (evfemizm misolida)	90
G'ulomova R. Davlat ekologik siyosatining ijtimoiy mohiyati.....	93
Djuraev N. O'zbekistonda davlat boshqaruvi funksiyalarini amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki	96
Dostanova K. Sharq mutafakkirlari qarashlarida shaxs hayot faoliyatiga emotsiyalar ta'sirining psixologik talqini	99
Yernazarova R. Bugungi kunda pedagoglarini kasbga tayyorlashning zamonaviy mexanizmi	102
Jolibekova M. Продуктивное использование ролевой игры для формирования навыков диалогической англоязычной речи у школьников.....	105
Jumayeva D. Globallashuv jarayonida yoshlar estetik dunyoqarashini shakllanishida diniy qadriyatlarining jamiyat ma'naviy muhitini sog'lomlashtirishda tutgan o'rni	108
Jumayeva S. Bo'lajak haykaltaroshlarda ingliz tili darslarida kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish samaradorligi	111
Jurabekova X. Talabalar kommunikativ kompetentligini o'rnatishda rus tilining lisoniy xususiyatlari	115
Jo'raev M. Zamonaviy integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitida smart texnologiyalarning ahamiyati	118
Ziyayeva X. Xotin-qizlarga va bolalarga nisbatan zo'ravonlik muammosi: sotsiologik tahlil	121
Ibragimov M. Jismoniy tarbiya jarayonida talabalarining axloqiy va vatanparvarlik fazilatlarini tarbiyalashning omillari va shartlari	124
Ibrokhimova M. Teaching strategies for children with disabilities	127
Isanova Z. A system of exercises for improving the plurilingual competence of philology students in english	129
Kajanova O. Ma'rifatli jamiyatning ma'naviy tarbiyasida ilm-fanning o'rni.....	132
Karimova V. Процедура рейтинговой оценки преподавателей с учетом статистических выбросов	135
Karimova K. Ishlab chiqarishda mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi	139
Kendjayeva Z. Tasavvufda shukr va shukronalik hissini tuyish tuyg'usi haqida.....	142
Kurbanova F. Basic points in developing intercultural competence	145
Kuchkarova N. Development of socio-cultural competence in students based on authentic materials	148
Qayumova S. Huquq normalari tushunchasi va belgilari	151
Qodirova A. Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termiziy ijodi va faoliyati.....	155
Qurbonov B. O'zbekiston musulmonlari idorasining nashrlar faoliyati tarixi	158
Qo'chqorov T. Katta hajmli ma'lumotlarni to'plash va saqlashda raqamli texnologiyalarning ahamiyati	161
Majidov S. Fayzulla Xo'jayevning hayot yo'li, uning jadidchilik faoliyati hamda sog'lom va barkamol avlod tarbiyasida tutgan o'rni.....	164
Matyokubova Sh. Nofilologik ta'lim yo'nalishida ingliz tili darslarida talabalarining umummadaniy kompetensiyasini autentik matnlar bilan rivojlantirish.....	167
Matkarimova A., Yuldasheva D. Muloqotda shaxsiy munosabat kategoriyasi	170
Mahammadjanov G'. An'anaviy va zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy ong tizimidagi transformatsiyalashuv tendensiyalari	173
Meyliyev U. Jamiyat taraqqiyotida “ommaviy madaniyat”, “mafkuraviy immunitet” va ma'naviy hayotni sog'lomlashtirish usullari	177

Mirkasimova M. Integral features of improving the general-cultural competence of students in the field of non-philological education.....	180
Muxsinov Sh. Yosh futbolchilarning texnik-taktik faoliyatini pedagogik nazorat qilish samaradorligi bo'yicha mutaxassislar o'rtasidagi so'rovnomatahlili	183
Muxtoraliyeva M. pedagogik texnologiyalarning texnika yo'nalishi talabalarini qurilish tarmoklarini modernizatsiya qilish muvaffaqiyatiga ta'siri	187
Nurqulov B. Yoshlarning ijtimoiy - siyosiy faolligini oshirish omillari	190
Nurmatova M. Pedagogical and psychological basis of using new information technologies in teaching physics	193
Panferova I., Po'latxo'jayev M. Scientific rationality and scientific thinking as the basis of scientific research.....	196
Rajabova R. Mutasavvuf allomalar asarlarida bag'rikenglik asoslarining aks etishi.....	199
Sattarkulov K. Kvant fizikasini o'qitishda ehtimoliy-statistik tasavvurlarni shakllantirish va rivojlantirish	202
Tilavov D. The main functions of management terms.....	205
Тиллашайхова Х. Роль личной активности достижения благополучия в зрелости	208
Тошкuvatova P. Семейные традиции в формировании патриотизма личности в условиях глобализации	211
Urinov X. Milliy ta'lim va kasb-hunar islohotlarining yoshlar bilimi va dunyoqarashini yuksaltirishdagi o'rni va ahamiyati	214
Fayzulloeva N. Ta'lim muassasalarida rahbar, pedagog va o'qituvchi o'rtasida tarbiyaviy, ta'limiy va psixologik muhitni shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari	218
Xaitova N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish motivatsiyasini geymifikatsiyadan foydalanish orqali rivojlantirish	221
Xasanov M. Siyosiy institutlar va jarayonlarni ilmiy tadqiq etishga bo'lgan yondashuvlar.....	223
Khudayberganova M. Bridging language and profession: the role of interdisciplinary communication in teaching career-oriented english in professional educational institutions.....	227
Xujaqulov A. Qishloq xo'jaligi sohasida bo'lajak mutaxassislarni kasb tanlash va kasbiy shakllanishining psixologik muammolari	230
Haytbayeva S. Biologiya ta'limini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishning didaktik ta'minotini takomillashtirish	233
Hashimova G. Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy himoyasi – aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining ajralmas qismi sifatida.....	237
Shomuratova N. Intellektning kichik maktab yoshida tutgan o'rni va unga bog'liq kognitiv jarayonlar	240
Shukurova D. Ta'lim klassleri sharoitida inklyuziv sinf o'quv muhitni faollashtirish modeli.....	243
Ergasheva M. Talabalaraning ijtimoiy faollik ko'nikmalarini takomillashtirishda tarixiy bilimning ahamiyati	246

Filologiya

Azimova D., Yusupova Sh. Contrastive analysis of phraseological units expressing "fear" in english and uzbek linguistic picture of the world.....	249
Allamberganova P. Mobil jurnalistika zamonaviy tendensiya sifatida.....	252
Babajanova A. Boris Pasternak she'riyatida bahorning badiiy talqini masalasi	256
Baydjanova I. Decoding the giggles: exploring humor across uzbek, english and russian languages	259
Bobokalonov O. Ziddiyat kontentli leksemalar va antonimlar paradigmasidagi farqli jihlatlar	262
Bultakova D. Jahon va o'zbek tilshunosligida muloqot etiketining o'rganilishi va ayrim xususiyatlari	265
Goipova S. Ingliz tilida "soul" leksemasining etimologik va morfologik tahlili	269
G'ulomova N. Alisher Navoiy mualliflik korpusi uchun "Navodur ush-shabob" devonidagi g'azallarni grammatik teglash xususiyatlari	272
Джалилова С. Использование лингвокультурологического подхода в обучении иностранным языкам	275
Jo'rayev A. Ingliz tilida minnatdorchilik bildirish turlarining o'ziga xosligi	279
Zaynobidinova I. Ingliz va o'zbek tili olam lisoniy manzarasida hozirgi zamon fe'llari	282
Ishanova S. The use of particles in linguistics, their expression as linguistic units.....	286
Mamajonova N. Restoronimlar va ularning milliy – madaniy xususiyatlari (Toshkent shahri ovqatlanish shahobchalari misolida)	289
Mustafakulova N., Yusupova Sh. Lexical-semantic field of the words denoting "natural disasters" in english	291
Oymirzayeva M., Murtozayeva Z. How to build good habits and break bad ones in James Clear's "Atomic habits".....	295
Pardayev Q. Qo'qon adabiy muhiti va Muqimiy ijodini o'rganishning metodologik asoslari.....	298
Pardayev O'. The iceberg principle in the works of Ernest Hemingway	301
Raximova G. Language acquisition through artificial intelligence	304
Rahmatova S. Eshqobil Shukur she'rlarida qo'llangan fonetik takrorning konnotatsiyani ifodalashdagi ahamiyati	307
Saidkodiroya D. The transformative role of ICT in scientific translation.....	310
Saydibragimova Y. Using interactive methods in teaching english at the universities.....	313
Sarimsokov Kh. The role of nomination in the development of sports terms.....	317
Tashlanova N. Tarixiy-leksikologik tadqiqotlarda rangli lug'atning lingvomadaniy etnomadaniy va etnolingvistik xususiyatlarining tahlili (ingliz tili misolida)	320
Turayeva M. Lingvomadaniyatning hozirgi zamon tilshunosligida tutgan o'rni	323
Ubaydullayeva M. Gender nazariyalarining lingvistik tasnifi	327
Xamdamova O. Hadis matnlari leksik qatlami va ularning leksik-semantik tahlili	329
Xolisova G. Tijoriy diskurs: nazariyasi va amaliyotiga doir mulohazalar	332
Xolmo'minova M. "Vatan" konseptining toponimlar bilan ifodalanishi	335
Эгамбердиева Г. Военная тематика в творчестве В.Высоцкого	338

Odiljon XAMIDOV,

Termiz davlat universiteti dotsenti, t.f.f.d. (PhD),

E-mail: odiljonkhamidov@tersu.uz

Tel.: +998996711028

Gulmira KATTAYEVA,

Termiz davlat universiteti katta o'qituvchisi, t.f.f.d. (PhD),

E-mail: kattayevag@tersu.uz

Tel.: +998978063730

Termiz davlat universiteti professori, t.f.d. Sh.Shaydullayev taqrizi asosida

NEW RESEARCHES ON THE OXUS CIVILIZATION PUBLISHED IN 2023: PART 2 (EXAMPLE OF ARCHAEOLOGY OF THE EURASIAN STEPPES JOURNAL)

Annotation

The Oxus civilization is one of the centers of civilization that was formed in the Bronze Age, 2500-1350 BC, in the Central Asian region. This civilization was combined Sapalli, Dashtli that were formed in the territory of Southern Uzbekistan and Northern Afghanistan, and Namazga cultures that was prevailed in the territory of Southern Turkmenistan. In recent years, researchers have published scientific articles on the history and archeology of the Oxus civilization in the most prestigious journals of the worlds in English and Russian. The Journal Archaeology of the Eurasian Steppes (Arkheologiya Evraziyskikh Stepey) is one of the most popular journals, in which 3 articles that belong to the Oxus civilization were published in 2023. It is illuminated the scientific analysis of the articles that were published in the Journal "Archaeology of the Eurasian steppe" in this article.

Key words: Oxus civilization, journal "Archaeology of the Eurasian steppe", Altyn-Depe, Namazga-Depe, Ulug-Depe, irrigation system of Central Asia.

OKS SIVILIZATSIYASI BO'YICHA 2023-YILDA NASHR ETILGAN YANGI TADQIQOTLAR: 2-QISM ("ARXELOGIYA YEVRAZIYSKIX STEPEY" JURNALI MISOLIDA)

Annotatsiya

Oks sivilizatsiyasi Markaziy Osiyo mintaqasida bronza davrida shakllangan sivilizatsiya markazlaridan biri bo'lib, xronologik jihatdan mill. avv. 2500-1350 yillar bilan davrlashtirilgan. Ushbu sivilizatsiya markazi Janubiy O'zbekiston hududida shakllangan Sopoli, Shimoliy Afg'onistonda tarqalgan Dashtli, Janubiy Turkmaniston hududida hukm surgan Namozgoh madaniyatlarini o'z ichiga birlashtirgan. So'nggi yillarda tadqiqotchilar tomonidan Oks sivilizatsiyasining tarixi va arxeologiyasiga bag'ishlangan ilmiy maqolalar dunyoning eng nufuzli jurnallarida ingliz va rus tillarida nashrdan chiqmoqda. "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnali shunday jurnallardan biri bo'lib, jurnalda 2023-yilda bevosita Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 3 ta maqola chop etilgan. Ushbu maqolada "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnalida chop etilgan maqolalarning ilmiy tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oks sivilizatsiyasi, "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnali, Oltintepa, Nomozgohtepa, Ulug'tepa, Markaziy Osiyo sug'orilish tizimi.

НОВЫЕ РАБОТЫ ПО ИСТОРИИ ЦИВИЛИЗАЦИИ ОКСА ОПУБЛИКОВАННЫЕ В 2023 ГОДУ: ЧАСТЬ 2 (НА ПРИМЕРЕ ЖУРНАЛА "АРХЕОЛОГИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ СТЕПЕЙ")

Аннотация

Цивилизация Окса – новый центр древневосточной цивилизации, объединивший культуры бронзового века (2300-1450 гг. до н. э.) Сополли, Даштли, распространенные в Южного Узбекистана и Северном Афганистане, культуры Намазгоха, сформировавшиеся на территории Южного Туркменистана. Его расцвет приходится на период XXIII-XVIII веков. В последние годы исследователи опубликовали научные статьи по истории и археологии цивилизации Окса в самых престижных мировых журналах на английском и русском языках. «Археология Евразийских степей» — один из таких журналов, в котором в 2023 году опубликовано 3 статьи непосредственно о цивилизации Окс. В данной статье представлен научный анализ новых исследований, опубликованных в журнале «Археология Евразийских степей».

Ключевые слова: Цивилизация Окса, журнал «Археология Евразийских степей», Алтын-депе, Намазга-депе, Улуг-депе, система ирригации Центральной Азии.

Kirish. Oks sivilizatsiyasi Markaziy Osiyo mintaqasida bronza davrida shakllangan sivilizatsiya markazlaridan biri bo'lib, xronologik jihatdan mil. avv. 2500-1350-yillar bilan davrlashtirilgan [1:50-51]. Ushbu sivilizatsiya markazi Janubiy O'zbekiston hududida shakllangan Sopoli, Janubiy Afg'onistonda tarqalgan Dashtli, Janubiy Turkmaniston hududida hukm surgan Namozgoh madaniyatlarini o'z ichiga birlashtirgan. Mil. avv. 3000 va 1500-yillarda O'rtaer dengizidan Hind daryosi vodiysigacha va Fors ko'rfazidan Markaziy Osiyo janubigacha bo'lgan keng hududda bronza davri sivilizatsiyasi paydo bo'lishi, hukmron elita qatlami tomonidan boshqariladigan jamiyat, shuningdek, urbanizatsiya va hunarmandchilik turlarining rivojlanishiga olib keldi va ushbu hududlar o'rtasida madaniy integratsiyani kuchaytirdi [5:551]. G.L. Possel tadqiqotida ushbu davr «O'rta Osiyo o'zaro ta'sir doirasi» («Middle Asian Interaction Sphere» yoki «MAIS»)[6:40-42] sifatida talqin qilingan bo'lib [7:477-480], ushbu atama mil. avv. III ming yillik o'rtalaridan - II ming yillik o'rtalarigacha bo'lgan davr oralig'ida mintaqada joylashgan madaniyatlar, jumladan Meluhha (Hind sivilizatsiyasi), Marhashi (Halilrud sivilizatsiyasi), Magan sivilizatsiyasi (Ummon), Dilmun sivilizatsiyasi (Fors ko'rfazining shimoliy qismi), Elam (Janubiy-G'arbiy Eron), Shumer (Mesopotamiya), Oks (O'rta Osiyo) o'rtasida savdo va madaniy aloqalar rivojlanib, o'ziga xos

madaniyatlararo integratsion muhit vujudga kelgan [5, 6]. Buning natijasida ushbu hududlar o'rtasida bir-biriga o'xshash moddiy madaniyat buyumlari tarqalgan.

So'nggi yillarda Oks sivilizatsiyasini ilmiy, tarixiy va arxeologik jihatdan o'rganish ko'plab tadqiqotchilarning tadqiqot maydoniga aylanmoqda. "Arxeologiya Evraziyskix stepey" jurnalida so'nggi yillarda nashr etilgan maqolalarda ham Oks sivilizatsiyasining tarkibiga kiruvchi madaniyatlarining antropologiyasi, moddiy madaniyat buyumlari va migratsion jarayonlar haqida juda qimmatli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

"Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnali – Yevrosiyo cho'l mintaqasi arxeologiyasi, shuningdek, tarix va tabiiy fanlarning asosiy muammolariga bag'ishlangan, Scopus bazasida indeksatsiya qilingan Q4 kvartill xalqaro ekspertiza jurnali hisoblanadi. Jurnal 2007-yildan beri A.X.Xalikov nomidagi Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti tomonidan nashr etiladi. "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnalidagi maqolalar bir yilda olti marta rus tilida, shuningdek rus va ingliz tilidagi annotatsiyalari bilan birgalikda nashr etiladi. "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" ilmiy jurnali Rossiya Federatsiyasi Ta'lim va fan vazirligi Oliy attestatsiya komissiyasi Prezidiumining qarori bilan fan nomzodi va fan doktori ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiyalar natijalari e'lon qilishning "Asosiy ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan (08.07.2019-y.) bo'lib, asosan, ikki guruh mutaxassisliklari bo'yicha ilmiy tadqiqot natijalarini chop etish uchun akkreditatsiyadan o'tgan: 07.00.02 – Ichki tarix (tarix fanlari), 07.00.03 – Umumiy tarix (tegishli davr) (tarix fanlari), 07.00.06 – Arxeologiya (tarix fanlari).

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. "Arxeologiya Yevraziyskix stepey" jurnalida 2023-yilda bevosita Oks sivilizatsiyasi bo'yicha 3 ta maqola chop etilgan, jumladan, A.M.Qurbonovning "Oltintepa – Markaziy Osiyodagi eng qadimgi diniy ibodatxona" ("Алтын-Депе – древнейшее культовое место в Средней Азии") [2], G.Sh.Shaydullayeva va A.M.Qurbonov hammuallifligida nashrdan chiqqan "Markaziy Osiyoning bronza davri ibodatxonalarda zardushtiylikning aks etishi" ("Отражение зороастризма в храмах Средней Азии эпохи бронзового века") [3], U.X.Shapulovning "O'rta Osiyoda bronza davri sug'orish tarixini o'rganish masalasiga doir" ("К вопросу изучения истории ирригации на территории Средней Азии в эпоху бронзы") [4] maqolalari shular jumlasidandir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada tadqiqot metodologiyasi sifatida zamonaviy fan rivojlanishining qonuniy tendensiyasi bo'lmish fanlararo yondashuv usulidan foydalanilgan. Maqola umumiy qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, xronologik tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. Birinchi maqola "Arxeologiya Evraziyskix stepey" jurnalining 2023 yildagi 1-sonida nashrdan chiqqan A.M.Qurbonovning "Oltintepa – Markaziy Osiyodagi eng qadimgi diniy ibodatxona" ("Алтын-Депе – древнейшее культовое место в Средней Азии") [2] nomli maqolasi bo'lib, unda ilk va O'rta bronza davrlariga oid (mil. avv. 3-ming yillikning oxiri - 2-ming yillik boshlari) O'rta Osiyoning janubida joylashgan (hozirgi Turkmaniston hududi) monumental me'morchilikka ega bo'lgan Oltintepa yodgorligi haqida ma'lumot qayd etilgan. Oltintepada mil. avv. III ming yillikning ikkinchi yarmida, o'rta bronza davrida protosivilizatsiyaga asos solinganligi, umumiy maydoni 25 gektar bo'lgan bu yodgorlikda monumental arxitekturaga ega bo'lgan ibodat markazi, tabaqalashgan jamiyatni ko'rsatuvchi uy qurilishi uslublari, yuqori rivojlangan kommunikatsiya, keng ko'chalar, aravalar harakatiga mo'ljallangan va yuqori fortifikatsiya uslubi asosida qurilgan shahar darvozasi kabi me'moriy majmualar o'rganilganligi, ushbu inshootlar - Oltintepa monumental majmuasining o'ziga xos xususiyatidan dalolat berishi tadqiqotda alohida qayd etilgan. Oltintepada ochib o'rganilgan ibodatxonaning shakllanishida Qadimgi Sharq sivilizatsiya markazlarining ta'siri, xususan, Oltintepa diniy ibodatxonasining paydo bo'lishi Qadimgi Mesopotamiya, Elam va Hind sivilizatsiyalarining madaniy ta'siri va iqtisodiy kengayishi natijasi sifatida tadqiqotchi tomonidan ilmiy tahlil qilingan. Maqolada nafaqat Oltintepa qadimiy ibodatxonasida zikrnatning joylashuvi va qurilish texnologiyasi haqida ma'lumot berilgan, balki ko'rib chiqilayotgan majmuaning funktsional maqsadi ham tahlil qilingan.

Ushbu maqola muallifning dastlabki tadqiqoti bo'lib, umumiy xarakterga ega. O'ylaymizki, muallif tomonidan Oks sivilizatsiyasi ritual joylari va ibodatxonalari katalogi yaratilib, ularni Qadimgi Sharq ibodatxonalari kesimida o'rganilgan tadqiqot yaratiladi.

Ikkinchi maqola "Arxeologiya Evraziyskix stepey" jurnalining 2023-yil 4-sonida nashrdan chiqqan G.Sh.Shaydullayeva va A.M.Qurbonov hammuallifligidagi "Markaziy Osiyoning bronza davri ibodatxonalarda zardushtiylikning aks etishi" ("Отражение зороастризма в храмах Средней Азии эпохи бронзового века") [3] nomli maqola hisoblanadi. Tadqiqot Markaziy Osiyo hududida olov kultining paydo bo'lishi va moddiy madaniyatda, shuningdek, yozma manbalarda aks etishining ilmiy tahliliga bag'ishlangan bo'lib, bunda mualliflar ilmiy xulosa berishda turli avlod olimlari tomonidan ushbu mintaqa hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida olingan ilmiy ma'lumotlarga va "Rigveda" va "Avesta" kabi yozma manbalarga tayangan. Tadqiqotda, olov kulti juda ko'plab dunyoviy dinlar ta'limotiga asos bo'lib xizmat qilganligi, jumladan hind-eron va hind-ariy xalqlari dinlarining shakllanishida ham olov asosiy diniy atribut bo'lib xizmat qilganligi ko'plab arxeologik manbalarda hamda "Regveda" va "Avesta"da ham e'tirof etilganligi alohida qayd etilgan. Tadqiqotda shuningdek, Hindistonning eng qadimiy diniy matnlar to'plami hisoblangan Vedalarda Qadimgi hindlar mifologik dunyosi uch qismdan iboratligi: osmon, yer va antariksha (yer va osmon orasidagi makon), ularning har biri o'z ma'budlariga ega deb hisoblanganligi haqida to'xtalgan. Samo ma'budalari qatoriga quyosh ma'budasi Suriya, tong ma'budasi Ushas va falak tartiboti ma'budasi Varuna kirgan. Yer ma'budalari ichida olov ma'budasi Agna va ichkilik ma'budasi Somaga ko'proq e'tiqod etilgan. Antariksha ma'budalari qatorida momaqaldiroq ma'budasi Rudra, shamol ma'budasi Vayyu va qudratli ma'buda Lindrani ko'rsatish mumkin. "Rigveda" madhiyalarining katta qismi aynan ularga bag'ishlangan, ma'buda Agna esa alohida ehtiromga ega bo'lgan va odamlar bilan ma'budalar o'rtasida vositachi vazifasini bajargan. Quyosh ma'budasi Suriya go'yo har tongda otash rangli otlar qo'shilgan aravada namoyon bo'lgan. U atrofni yoritib hayotbaxsh issiqlik taratadi deb hisoblanganligi alohida qayd etilgan. Bundan tashqari, Xarappa madaniyatiga oid ko'plab muhrlardagi tasvirlar qadimgi Hindistonda olovga sig'inish eng rivojlangan kultlardan biri ekanligini ko'rsatishi, Lotxal, Kalibangan shahar xarobalarida qayd etilgan altarlari esa bu fikrni to'liq tasdiqlashi mualliflar tomonidan qayd etilgan.

Maqolada olov kultining zardushtiylik dinida tutgan o'rniga ham alohida to'xtalgan. Xususan, mualliflar, zardushtiylikda "olov" iborasi to'g'ridan-to'g'ri ibodatxona bilan chambarchas bog'lanishi, negaki, zardushtiylik

ibodatxonalari otashkada deb ataladi va “olov uyi” degan ma’noni anglatishi qayd etilgan, olov eng ilohiy kult bo’lib, unga e’tiborsiz bo’lish yoki ifloslantirish gunoh hisoblanganligi, hattoki, dindorlarning nafasi uni iflos qilmasligi uchun niqob taqishi lozim bo’lganligiga alohida to’xtalgan. Zardushtiylikning eng asosiy diniy e’tiqodlaridan biri olovga sig’inish bo’lgan. Olov (Atar) esa Axura – Mazdaning ramzi hisoblangan. Zardushtiylikning eng asosiy arkonlaridan biri bo’lgan olov O’rta Osiyoda eneolit davridan boshlab kult sifatida keng tarqalganligini, altarlarning (otashgoh) paydo bo’lganligini Sarazm va Oltindepe yodgorliklaridan topilgan arxeologik manbalar asosida tahlil qilingan.

Baqtriya va Marg’iyonaning bronza davriga oid yodgorliklarida o’rganilgan monumental inshootlarni ilk zardushtiylik ibodatxonalari, tarixiy til bilan aytganda “otashkada”lar deb atalishi, mazkur otashkadalarda o’tkazilgan tadqiqotlar Baqtriya va Marg’iyonada xaomani kuylash, olovni e’zozlash kabi an’analar nihoyatda kuchli bo’lganligidan dalolat berishi mualliflar tomonidan alohida qayd etilgan. Ushbu maqola shu yo’nalishda yozilgan tadqiqotlardan yozma va arxeologik manbalarining qiyosiy tahliliga bag’ishlanganligi bilan alohida ajralib turadi.

Uchinchi maqola “Arxeologiya Yevraziyskix stepey” jurnalining 2023- yildagi 6-sonida nashrdan chiqqan U.X.Shapulatov muallifligidagi “O’rta Osiyoda bronza davri sug’orish tarixini o’rganish masalasiga doir”(“ К вопросу изучения истории ирригации на территории Средней Азии в эпоху бронзы”)[4]nomli maqola hisoblanadi.

Ushbu maqolada Markaziy Osiyo bronza davri aholisi iqtisodiyotining asosi hisoblangan irrigatsiya dehqonchiligining mil. avv. III-II ming yillikda bronza davri madaniyatlarida sun’iy sug’orilish tizimining tutgan o’rni masalalari yoritilgan. Ushbu irrigatsiya tizimi mintaqada, asosan, daryolar bo’yida: Amudaryo (yuqori, quyi, o’rta), Murg’ob va Surxon vohalarida joylashgan ilk davlat tuzilmalarining shakllanishiga xizmat qilganligi, bunday holatni esa birinchi jahon sivilizatsiyalari – Misr (Nil daryosi) va Mesopotamiya (Dajla daryosi va Frot daryosi) misolida ham ko’rish mumkinligi, ushbu hududlarning sug’orish tarixini o’rganish jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o’zgarishlarga va natijada davlatchilikning shakllanishiga olib kelgan omillarni aniqlashga yordam berishi qayd etib o’tilgan. Shuningdek, maqolada Markaziy Osiyoda sug’orish tizimining paydo bo’lishi va rivojlanishi V.V.Bartold, D.D.Bukinich, V.M.Masson, G.N.Lisitsina, N.G.Minashin, K.A.Akisev, S.P.Tolstov, Ya.G.G’ulomov, B.V.Andrianov, E.V.Rtveladze, A.A.Asqarov, Sh.B.Shaydullayev va O.A.Hamidov tadqiqotlari asosida tahlil qilingan. Shuningdek, tadqiqotda bronza davriga oid katta va kichik daryo va soylar tarixi ham yoritilgan.

Muallif bronza davridagi Markaziy Osiyo irrigatsiya tizimini o’rganish tarixini uchta bosqichga bo’lgan:

1-bosqich – XIX asr oxiri va XX asr boshlarini o’z ichiga olib, ushbu bosqich arxeologik yodgorliklarni qayd etish asosida qadimiy sug’orish kanallari haqida ma’lumot yig’ish davri hisoblanadi;

2-bosqich – 1920-1991-yillarni o’z ichiga olib, bronza davriga oid sug’orish tizimi rayonlarida amalga oshirilgan keng ko’lamli arxeologik tadqiqotlar davri;

3-bosqich – 1992 - yildan hozirgi kungacha bo’lgan davrni o’z ichiga olib, mazkur bosqichda Markaziy Osiyoning bronza davri yodgorliklarida xalqaro arxeologik ekspeditsiyalar natijalari asosida qo’lga kiritilgan ilmiy ma’lumotlar asosida yozilgan tadqiqotlar kiritilgan.

Ushbu tadqiqot ishi, asosan, tarixshunoslik xarakteriga ega bo’lib, kelgusida muallifdan Markaziy Osiyoning bronza davri irrigatsion tizimi haqida aniq tahliliy ma’lumotlarga asoslangan tadqiqotni kutib qolamiz.

Xulosa va takliflar. “Arxeologiya Yevraziyskix stepey” jurnalida 2023-yilda bevosita Oks sivilizatsiyasi tarixi va arxeologiyasiga bag’ishlangan 3 ta maqola chop etilgan(1-, 4- va 6-sonlarida). Birinchi maqola A.M.Qurbonovga tegishli bo’lib, ushbu maqolada O’rta Osiyoning janubida joylashgan (hozirgi Turkmaniston hududi) monumental me’morchilikka ega bo’lgan Oltintepa yodgorligi haqida ma’lumot qayd etilgan. Ikkinchi maqola G.Sh.Shaydullayeva hammuallifligi ostida nashrdan chiqqan bo’lib, maqolada Markaziy Osiyo hududida olov kultining paydo bo’lishi va moddiy madaniyatda, shuningdek, yozma manbalarda aks etishi ochib berilgan. Uchinchi maqola U.X.Shapulatovga tegishli bo’lib, maqolada Markaziy Osiyo bronza davri irrigatsiya dehqonchiligining mil.avv. III-II ming yillikda Bronza davri madaniyatlarining sun’iy sug’orilish tizimida tutgan o’rni masalalari yoritilgan. Umuman olganda, ushbu maqolalar Oks sivilizatsiyasi tarixining ma’lum jabhalari yoritilishi bilan 2023-yildagi tadqiqotlar orasida o’z o’rniga ega.

ADABIYOTLAR

1. Бокиев А.А. Окс цивилизациясининг ижтимоий характери. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация матни. – Термиз, 2021.
2. Курбонов А.М. Алтын-Депе – древнейшее культовое место в Средней Азии // Археология Евразийских степей, №1 2023. С. 107-110.
3. Шайдуллаева Г.Ш., Курбонов А.М. Отражение зороастризма в храмах Средней Азии эпохи бронзового века // Археология Евразийских степей, №4 2023. С. 294-301.
4. Шапулатов У.Х. К вопросу изучения истории ирригации на территории Средней Азии в эпоху бронзы // Археология Евразийских степей, №6 2023. С. 271-281.
5. Mutin B., Lamberg- Karlovsky C.C. The relationship between the Oxus Civilization and the Indo-Iranian borderlands // Lyonnet B., Dubova N.A. (Eds.). The World of the Oxus Civilization (1st ed.). – Routledge-London, 2020. P. 551-589.
6. Possehl G.L. The Middle Asian Interaction Sphere. Trade and Contact in the 3rd Millennium BC. Expedition 49(1), 2007. – P. 40-42.
7. Miroshnikov L.I. Appendix: A note on the meaning of the term Central Asia as used in this book // Dani A.H., Masson V.M. (Eds.) History of Civilization of Central Asia. The dawn of civilization: earliest times to 700 B.C. – Paris, 1992. – P. 477-480.